

LECTURI FORMATOARE PENTRU UN SCRITOR, CERCETĂTOR, DIPLOMAT

Oleg SEREBRIAN

Rezumat: *Materialul reprezintă comunicarea scriitorului, cercetătorului, diplomatului Oleg Serebrian în cadrul celei de-a 2-a ediții a Conferinței Internaționale „Lectura ca bază pentru cultură, cunoaștere și dezvoltare”, organizată de Biblioteca Națională a Republicii Moldova în septembrie 2020. Lectura este abordată din perspectiva scriitorului, cercetătorului, diplomatului - ipostaze cunoscute personal în chiar momentul elaborării comunicării. Autorul sugerează o dependență clară între lista lecturilor și modele diferite de comportament și că un fond comun de cunoștințe, deprinderi, preferințe pot fi altoite în mare parte prin lecturi. Potrivit autorului, cu adevărat formatoare de personalitate este lectura timpurie, din copilărie și adolescență. Tezele expuse în material sunt bazate pe experiența personală, și pe convingerea, că la începutul devenirii omul este cea ce citește, dar vine și perioada când omul citește în dependență de cea ce este.*

Cuvinte cheie: *Lecturi formatoare, lecturii timpurii, lecturile scriitorului, lecturile cercetătorului, lecturile diplomatului, modele de comportament,*

Omul modern a fost în mare parte produsul lecturilor. Una dintre deosebirile esențiale ale individului format în veacurile XIX și XX constă anume în faptul că acesta a crescut mai mult sub înrâurirea lecturilor – nu al narațiunii, al tradiției orale, așa cum a fost vreme de milenii, și nici sub înrâurirea audiovizualului, cum avea să se întâmple ulterior. Cele două veacuri cuprinse convențional între Marea Revoluție Franceză și sfârșitul Războiului Rece au fost adevărate veacuri ale cărții, dar lucrurile par să se schimbe. Și repede. Chiar și statistica ne arată că, începând cu anul 2001, numărul de cărți publicate la o mie de locuitori este într-o lentă, dar constantă scădere, ca și numărul de librării ori volumul lecturilor în biblioteci. Cărțile audio ori cele electronice, filmul documentar sau artistic, informația culeasă de pe rețelele de socializare ori de prin site-urile de știri au decimat presa scrisă și pun tot mai mult în pericol și cartea, mai cu seamă cartea tipărită. În acest sens, Republica Moldova reprezintă un exemplu pe cât de trist, pe atât de edificator. În anul 1990 în Republica Moldova funcționau cca 1 500 de librării. Trei decenii mai târziu, mai bine de 90% dintre acestea au fost închise. La fel de relevante sunt și tirajele cărților. Între anii 1970-1985, tirajul unei cărți de literatură artistică editate la Chișinău putea să ajungă la 25 000 de exemplare și chiar mai mult. În prezent, un tiraj de 1 000 de exemplare este o performanță.

În ultimul sfert de veac s-a schimbat și cititorul, s-a modificat și percepția lui despre carte. Generația născută după 1990 e definită în cea mai mare parte de cultura audiovizuală. În cazul Republicii Moldova s-a schimbat și atitudinea părinților față de lecturile copiilor lor. Cultura mea de cititor s-a format de timpuriu anume sub înrâurirea familiei. Părinții au fost cei care mi-au modelat preferințele, nu școala. Cred că azi, formarea cititorului se datorează într-o mai mare măsură anume școlii. S-a schimbat considerabil și lista lecturilor. Romanele lui Jack London, James Fenimore Cooper, Mayne Reid, Stanislav Lem ori Aleksei Tolstoi, atât de căutate de adolescenții anilor 1956-1991, au devenit un fel de lecturi exotice. Bineînțeles, un om a cărui primă mare întâlnire cu lectura a fost *Țara stâncilor sărate* a lui Sat-Ok se va deosebi mult de cineva care a intrat în lumea cărților pe poarta deschisă de *Harry Potter*. Nu zic că unul ar fi mai bun decât altul, dar vor fi diferiți – vor însuși alte aspirații, se vor alege cu modele diferite de comportament. Pentru prima oară am realizat în ce măsură un set de lecturi comune poate suda

un grup, poate crea un spirit de înrudire, de afinitate culturală, în perioada studiilor la Institutul European din Nisa. Era la începutul anilor 1990. Uniunea Sovietică tocmai se destrămasese. La programul de master în relații internaționale erau tineri din mai multe state ex-comuniste, inclusiv din România, dar și din câteva republici ex-sovietice. Anume acolo, atunci, făcusem constatarea că divizările și înrudirile culturale nu sunt dictate doar de limbă, dar și de un fond comun de cunoștințe, deprinderi, preferințe, altoite în mare parte și de lecturi. Poți vorbi cu cineva aceeași limbă, dar discuția ar putea fi grav handicapată de lipsa subiectului comun de discuții. Colegii mei lituanieni ori georgieni îmi erau mai aproape anume pentru că citise aceleași cărți, ascultase aceeași muzică, văzuse aceleași filme, cunoșteau aceleași emisiuni televizate ca și mine. Totodată, povestirile lui Eno Raud, romanele lui Obruchev ori Gamsahurdia, cărțile lui Berdeaev nu spuneau nimic colegilor mei români. Desigur, situația s-a schimbat radical în decursul acestor treizeci de ani. Hotarul politic de pe Prut nu a căzut, dar între timp s-a năruit un alt hotar, poate chiar mai important decât cel politic – hotarul cultural – și în mare parte acest lucru se datorează lecturilor. Marin Preda, Mircea Eliade, Cezar Petrescu, Radu Tudoran, autori despre care pe vremea copilăriei mele în Basarabia nu se știa nimic sau prea puțin, au surpat temeinic granița geoculturală de pe Prut.

Așadar, suntem ceea ce citim, mai cu seamă ceea ce citim de timpuriu, or cu adevărat formatoare de personalitate sunt anume lecturile din copilărie și adolescență. Primul roman pe care l-am citit (era în clasa a doua) – *Peter Pan* al lui James Matthew Barrie – a avut asupra mea un impact foarte puternic. Nu atât prin conținutul nemijlocit al cărții (departe de a-i fi înțeles toate subtilitățile la acea vreme), ci pentru că a fost o pistă extraordinară de lansare în lumea lecturilor, pentru că-mi deșteptase interesul pentru cărți. Suntem ceea ce citim, fără tăgadă – doar că până la o vreme. Vine un moment când lucrurile se inversează și începem deja să citim în dependență de ceea ce suntem, ne selectăm lecturile conform unui profil cultural și profesional pe care ni l-am creat. În cazul meu, cred că această „trecere a creștelor” s-a produs pe la vârsta de 18-20 de ani. Către acel moment am redus gama tematică a lecturilor, am încetat să mai citesc pe teme prea variate – de la cărțile de astronomie ale lui Aleksandr Gurstein până la romanele lui Rex Stout. Nu zic că n-am recidivat și mai târziu, că n-am ieșit din câmpul acelor lecturi care serveau unui istoric, politolog, diplomat, om de litere, cadru universitar, dar aceste „abateri” erau tot mai rare. Apoi, analizate mai atent, concordau și ele cu preocupările profesionale, mai vechi ori mai noi. Când citisem cartea lui Constance Reid despre David Hilbert (poate cel mai mare matematician al secolului XX), o făcusem nu atât dintr-o pasiune pentru istoria matematicii, cât din dorința de a cunoaște un personaj, fie și secundar, al romanului la care lucram, *Pe Contrasens*. Trebuia să-l cunosc pe Hilbert, tutorele lui Albert von Randa, protagonistul romanului, nu din articole, din internet ori din enciclopedii, ci dintr-o sursă academică solidă. Aveam nevoie și de o imersiune, fie ea și virtuală, în viața academică a Göttingenului interbelic, de o cunoaștere mai temeinică a marilor rivalități din lumea fizicii și matematicii de la acea vreme, mai cu seamă disputele dintre Hilbert și Einstein (azi în mare parte uitate).

Sunt lecturile formatoare ale scriitorului. Nu ai cum să scrii pe loc gol. Eu, cel puțin, am avut întotdeauna nevoia unor propteli documentare temeinice despre temele pe care urma să le abordez, fie și în treacăt, în romanele mele. Uneori, chiar lecturile îți oferă materiale neașteptate, teme de reflecție, imaginea unui erou literar. Așa s-a întâmplat, bunăoară, după ce am citit cartea de memorii a feldmareșalului german Erich von Manstein *Die verlorene Siege (Victoriile pierdute)*. Acolo am aflat despre cazul baronului Werner von Fritsch, general-colonel al Wehrmachtului, învinuit de homosexualitate. Fritsch nu se interesa de femei, nu a fost niciodată căsătorit, iar în 1936 a adăpostit doi adolescenți nevoiași. Câteva luni mai târziu, la Gestapo e

depusă o mărturie privind „înclinațiile nefirești” ale baronului Fritsch, care fusese ceva mai devreme numit într-o funcție-cheie în administrația militară a Reich-ului, cea de șef al statului major al forțelor terestre. „Cazul Fritsch” a fost foarte mediatizat la acea vreme, întrucât implica un militar de frunte al Germaniei. Procesul a durat doi ani. În 1938, Fritsch e achitat, revine în serviciul militar, dar nu i se mai încredințează vechiul post. În septembrie 1939, baronul Fritsch moare în timpul asediului Varșoviei, fiind primul general german mort în cel de-al Doilea Război Mondial. În memoriile sale, feldmareșalul Manstein susține că Werner von Fritsch a căutat înapoi moartea pe câmpul de luptă, fiind iremediabil afectat moral și psihologic de învinuirile ce i-au fost aduse.

Trebuie să spun că anume Fritsch a fost punctul de pornire spre plămuirea lui Alex von Randa. Imaginea acestuia a fost completată datorită altei lecturi *Alan Turing: the enigma of intelligence (Alan Turing: enigma inteligenței)* de Andrew Hodges. E vorba de o biografie a celebrului om de știință englez Alan Turing, unul dintre cei mai mari matematicieni ai secolului XX, care a avut un aport capital în spargerea sistemului german de criptare Enigma, fiind considerat și părintele informaticii și inteligenței artificiale teoretice. Homosexualitatea lui Turing a fost deconspirată după război, în urma denunțului făcut de amantul său, Arnold Murray. Turing a fost judecat și supus castrării, după care s-a sinucis. În 2014 regina Elisabeta a II-a a declarat grațierea post-mortem a lui Alan Turing, aceasta fiind a patra grațiere regală post-mortem din istoria Marii Britanii. În declarația guvernului de la Londra, care a urmat grațierii, s-a spus că Turing trebuie comemorat și recunoscut pentru fantastica sa contribuție la efortul de război. O influență capitală asupra lui Turing (inclusiv altoirea pasiunii pentru matematică) a avut-o prietenul său din copilărie, Christopher Morcom, descris uneori și ca prima iubire a lui Turing (una platonicească, fără îndoială). Morcom a murit la vârsta adolescenței de tuberculoză.

O altă lectură care a contribuit la edificarea aceluiasi erou literar este cea a baronului James Matthew Barrie, autorul cunoscutului roman *Peter Pan*, amintit mai sus. În vara anului 2004, fiind la un stagiu de formare în Marea Britanie, am dat într-o librărie din Edinburgh de cartea lui Andrew Birkin *J. M. Barrie and the Lost Boys: The Real Story Behind Peter Pan (J. M. Barrie și băieții pierduți: istoria reală din spatele lui Peter Pan)*. Așa am făcut cunoștință cu biografia mai puțin obișnuită a lui Barrie – o căsătorie târzie și nefericită cu Mary Ansell, o prietenie intensă cu Arthur Llewelyn Davies și o mișcătoare afecțiune față de fiii acestuia. Apropierea dintre Barrie și actrița Mary Ansell se produce în timpul unei probleme de sănătate a lui Barrie, când Ansell îl îngrijește. Cuplul nu a avut copii, deși visul lui Barrie era să aibă un fiu. După 15 ani de căsnicie tensionată, Barrie și Mary Ansell divorțează. Divorțul, dar mai ales moartea lui Arthur Llewelyn Davies îl afectează profund pe Barrie. Scriitorul se atașează și mai mult de feciorii prietenului său, adoptându-i și găsindu-și refugiu în grija pentru ei.

Așadar, trei cărți, trei lecturi foarte diferite, prin conjugarea cărora apare un erou literar nou, care seamănă și nu prea cu cei trei „părinți genetici”.

Bineînțeles, și mai importante sunt lecturile pentru un cercetător. Nu voi stăruie prea mult asupra acestui subiect, or aici lucrurile sunt oarecum clare din oficiu. Voi spune doar că, din perspectiva mea, un istoric ori un politolog, indiferent de tema îngustă a preocupărilor sale, are mare nevoie de clasici. Nu poți fi un istoric bun al celui de-al Doilea Război Mondial dacă nu l-ai citi la vremea potrivită pe Herodot, pe Titus Livius, pe Giambattista Vico, pe Leopold von Ranke. Sună poate ciudat, dar un cercetător are nevoie de o temelie. Un istoric care nu a citit clasicii e ca și un matematician care nu știe tabla înmulțirii. Poate cunoaște multe fapte despre perioada lui de cercetare nemijlocită, dar îi va lipsi înțelegerea retrospectivă, contextul general.

E un lucru valabil și pentru politologi, desigur. Friedrich Engels, Giovanni Gentile, Max Weber nu-și pierd actualitatea, rămân surse primare de înțelegere a doctrinelor și proceselor politice.

Și, în fine, lecturi formatoare pentru un diplomat. Desigur, ca în orice meserie, în cea de diplomat există lucrări indispensabile domeniului – cărți din teoria relațiilor internaționale, istoria relațiilor internaționale, etichetă și protocol diplomatic, drept internațional. Un bun profesionist va ține numaidecât să aibă în palmares măcar cele mai importante lucrări din aceste domenii. Dar nu despre ele țineam să vorbesc, ci despre acel tip de lecturi indispensabile unui diplomat care deseori sunt trecute cu vederea. E vorba de lucrări de istorie și literatură ale țărilor de acreditare. Bineînțeles, fiind istoric de meserie, citisem cu mult înainte de a ajunge în țările mele de acreditare – Franța, Germania, Danemarca – o serie de lucrări fundamentale despre istoria lor. Toate trei state au fost în Evul Mediu niște mari puteri. Germania și Franța rămân și azi niște jucători majori pe scena internațională. Istoria acestor țări se învață la facultate relativ amănunțit. Primul meu curs în calitate de lector universitar a fost „Istoria universală a Evului Mediu”. Implicit, citisem încă acum un sfert de veac și monumentală *Istorie a poporului german* a lui Karl Lamprecht (12 volume) și cele trei volume ale *Istoriei Franței* sub redacția lui Georges Duby, și chiar *Istoria Danemarcei din cele mai vechi timpuri până la începutul secolului XX* sub redacția Olgăi Cernășeva, întrucât, ținând cont de locul acestei țări în veacurile XII-XVII, aveam prelegeri separate consacrate Evului Mediu danez. Aceste și alte „lecturi ale istoricului” mi-au fost de mare folos în munca diplomatică, întrucât un diplomat e dator să cunoască țara în care merge. Să o cunoască chiar mai bine decât reprezentanții țării-gazdă. Și nu doar prezentul, ci și trecutul, pentru că fără o bună cunoaștere a trecutului, mai ales a unei societăți atât de complexe precum e cea germană, nu poți înțelege cum se cuvine nici prezentul ei. Apoi, mai e și un moment de aclimatizare: un diplomat trebuie să simtă cu toate fibrele țara în care activează, să înțeleagă toate nuanțele metalimbajului ei. Și aici iarăși, nu e vorba doar de limbă, pentru că limba e numai un instrument al cunoașterii, dar nici pe departe unicul. Spuneam că dincolo de lecturile istoricului, e important să fie și altele – mai umane, cele care te-ar lega și mai mult de societatea în care activezi. Literatura germană, ca și cea franceză, sunt foarte mari și foarte cunoscute. Fiecare are la îndemână niște nume, niște cărți citite – un Proust, un Mann, un Gide, un Kafka. Mai complicat e cu literaturi mai mici. Înainte de a prezenta scrisorile de acreditare reginei daneze, mi-am pus ca scop să citesc măcar câteva romane de referință din literatura daneză. Protocolul Majestății Sale m-a informat prealabil că suverana e interesată de literatură, de istorie și că, în acea parte a discuției care va fi mai puțin formală, am putea aluneca spre aceste domenii. Până a fi acreditat ca ambasador în Danemarca, citisem doar doi autori danezi, bine-cunoscuți în întreaga lume – Hans Christian Andersen (romanul *Improvizatorul*) și câteva lucrări literare și filosofice ale lui Søren Aabye Kierkegaard. Mi s-a părut însă insuficient și astfel am descoperit una din cele mai fascinante „literaturi de talie medie” din lume – literatura daneză, care a dat lumii trei laureați Nobel în literatură: Karl Adolph Gjellerup, Henrik Pontoppidan și Johannes Vilhelm Jensen. Trei autori complecși, fascinanți, prolifici, deși mai puțin cunoscuți publicului românesc. Astfel, pregătindu-mă pentru întâlnirea cu suverana daneză, am făcut cunoștință cu cele mai importante lucrări ale lor. Și chiar dacă în discuția cu regina Margareta a II-a n-am adus vorba la toate aceste lecturi, ele mi-au fost de mare folos ulterior. Iar în vara anului 2020, când directorul muzeului regional de istorie din Aalborg mi-a organizat o vizită ghidată la una din marile necropole ale vikingilor și am alunecat pe neobservate de la arheologie la *Minna* lui Gjellerup, gazda mea daneză mi-a zis: nu mai sunteți un străin în țara asta. E o apreciere la care niciun diplomat nu poate rămâne indiferent...

